

**ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
Γ΄ ΤΑΞΗΣ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 9 ΙΟΥΝΙΟΥ 2017
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ:
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ**

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

- A1.** Στις άλλες δηλαδή ικανότητες, όπως ακριβώς εσύ λες, εάν κάποιος ισχυρίζεται ότι είναι ικανός αυλητής, ή σε οποιαδήποτε άλλη τέχνη, στην οποία δεν είναι, τον περιγελούν ή αγανακτούν, και οι συγγενείς του τον πλησιάζουν και τον συμβουλεύουν με τη σκέψη ότι είναι τρελός. Στη δικαιοσύνη, όμως, και στην άλλη πολιτική αρετή, και αν ακόμα γνωρίζουν για κάποιον ότι είναι άδικός, αν αυτός ο ίδιος λέει την αλήθεια εναντίον του εαυτού του μπροστά σε πολλούς, πράγμα το οποίο στην πρώτη περίπτωση θεωρούσαν ότι είναι σωφροσύνη, το να λέει δηλαδή κανείς την αλήθεια, σ' αυτή την περίπτωση (το θεωρούν) τρέλα, και ισχυρίζονται ότι όλοι πρέπει να λένε ότι είναι δίκαιοι, είτε είναι είτε όχι, διαφορετικά (ισχυρίζονται) ότι είναι τρελός αυτός που δεν προσποιείται ότι κατέχει τη δικαιοσύνη, γιατί, κατά τη γνώμη τους, είναι αναγκαίο ο καθένας να μετέχει με οποιοδήποτε τρόπο σ' αυτή, διαφορετικά (είναι αναγκαίο) να μη συγκαταλέγεται ανάμεσα στους ανθρώπους.
- B1.** Στο πρώτο μέρος της ενότητας θα αποδείξει την καθολικότητα της πολιτικής αρετής χρησιμοποιώντας ένα λογικό επιχείρημα. Θα υποστηρίξει ότι αν κάποιος ισχυρίζεται ότι διαθέτει μια τέχνη, ενώ στην πραγματικότητα δεν τη διαθέτει, ο κοινωνικός περίγυρος τον αντιμετωπίζει σαν τρελό και τον χλευάζει. Όμως, στην περίπτωση της πολιτικής αρετής και της δικαιοσύνης, όλοι πρέπει να λένε ότι την κατέχουν, ακόμα και αν δεν την κατέχουν. Διαφορετικά, όποιος δεν προσποιείται ότι είναι δίκαιος, θεωρείται τρελός. Επομένως, όλοι άνθρωποι πρέπει να μετέχουν σ' αυτή, αν θέλουν να θεωρούνται μέλη του κοινωνικού συνόλου.
- «Ίνα δε μη οἴη ... λαβέ τεκμήριον.»:** η φράση αυτή αποτελεί την αποδεικτέα θέση για την καθολικότητα της αρετής, ότι δηλαδή όλοι οι άνθρωποι έχουν μερίδιο σε αυτήν. Ο Πρωταγόρας για να αποδείξει την καθολικότητα της αρετής παρουσιάζει συγκριτικά δύο παραδείγματα από την αθηναϊκή κοινωνία. Η διαφορετική στάση της κοινής γνώμης απέναντι στους ειδικούς (αυλητής) και στη σχέση του ατόμου με τη δικαιοσύνη τεκμηριώνει την άποψη του για την καθολικότητα της αρετής.
- «Ἐν γάρ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς ... ὡς μαινόμενον.»:** είναι το πρώτο παράδειγμα που παρουσιάζει ο Πρωταγόρας για να τεκμηριώσει την καθολικότητα της αρετής. Εδώ, η λέξη αρετή δηλώνει την ικανότητα και τις γνώσεις σ' ένα ειδικό τομέα και δεν έχει ηθικό περιεχόμενο. Οι Αθηναίοι απορρίπτουν όποιον ισχυρίζεται ότι διαθέτει τεχνικές γνώσεις (πχ αυτές του αυλητή), ενώ στην πραγματικότητα δεν τις διαθέτει. Ο συλλογισμός του Πρωταγόρα
- Αποδεικτέα θέση: όλοι οι άνθρωποι πιστεύουν ότι καθένας συμμετέχει στην πολιτική αρετή. (ήγουνται πάντες ...πολιτικῆς ἀρετῆς)

Παραδείγματα:

- α) στις τέχνες, αν κάποιος δεν είναι καλός αυλητής και πει την αλήθεια θεωρείται μυαλωμένος, ενώ αν ισχυριστεί ότι είναι καλός αυλητής θεωρείται τρελός. «Ἐν γάρ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς ... ὡς μαινόμενον.»
- β) στην αρετή – δικαιοσύνη, αν κάποιος δεν είναι δίκαιος θεωρείται μυαλωμένος όταν προσποιείται ότι είναι, διαφορετικά αν αποδεχτεί δημόσια ότι είναι άδικος θεωρείται τρελός («ἐν δε δικαιοσύνῃ... ἐνταῦθα μανίαν...»), επειδή όλοι πρέπει να ισχυρίζονται ότι είναι δίκαιοι είτε είναι, είτε δεν είναι («και φασιν πάντας δεῖν φάναι εἶναι δικαίους»), και επειδή είναι αναγκαίο όλοι να έχουν μερίδιο στην πολιτική αρετή («ἡγοῦνται πάντες ... πολιτικῆς ἀρετῆς»).

Συμπέρασμα:

Όλοι οι άνθρωποι πιστεύουν ότι καθένας συμμετέχει στην πολιτική αρετή. . (ἡγοῦνται πάντες ...πολιτικῆς ἀρετῆς»).

Κριτική του συλλογισμού

1. Η αποδεικτέα θέση έχει αποφαντική διατύπωση («ἡγοῦνται ... μετέχειν»), ενώ οι αιτιολογήσεις έχουν δεοντολογική («δεῖν φάναι - ἀναγκαῖον μετέχειν»). Η έννοια του πρέπει παραλείπεται στο συμπέρασμα – αποδεικτέα θέση, γεγονός που αποτελεί τρωτό σημείο στο συλλογισμό.
2. Η φράση «ἐάντε ὣσιν ἐάντε μη» έρχεται σε αντίφαση με την καθολικότητα της αρετής, που υποστηρίχτηκε στην αποδεικτέα θέση και στο συμπέρασμα, αλλά και με την εντολή του Δία (ενότητα 4η), καθώς με αυτήν υποδηλώνεται ότι υπάρχουν και άδικοι άνθρωποι.
3. Οι προκείμενες δεν είναι λογικές κρίσεις αλλά εμπειρικά παραδείγματα με περιορισμένη αποδεικτική ισχύ.
4. Τέλος, ο Πρωταγόρας διεισδύει στην ψυχολογία των ανθρώπων και δηλώνει ότι τους ενδιαφέρει όχι η πραγματικότητα το «εἶναι», αλλά το «φαίνεσθαι» δηλαδή η εικόνα που συνάδει με τα αποδεκτά πρότυπα κοινωνικής συμπεριφοράς.

«ὄτι μὲν οὖν πάντ' ...ταῦτα λέγω»: η φράση αυτή αποτελεί την κατακλείδα και το συμπέρασμα του τεκμηρίου.

B2. **«ἐν δε δικαιοσύνῃ... ἐνταῦθα μανίαν...»:** Είναι το δεύτερο παράδειγμα που παρουσιάζει ο Πρωταγόρας ,για να αποδείξει την καθολικότητα της αρετής. Αντίθετα, στη δικαιοσύνη και γενικότερα στην πολιτική αρετή, η ορθή συμπεριφορά είναι να ισχυρίζονται όλοι ότι είναι δίκαιοι, ακόμα και αν δεν είναι. Ο Πρωταγόρας φαίνεται να υποστηρίζει ότι ακόμα και ο άδικος άνθρωπος μπορεί να διακρίνει τις δίκαιες από τις άδικες πράξεις, καθώς έχει μέσα του κάποια στοιχεία δικαιοσύνης που δεν έχουν καλλιεργηθεί. Επιπλέον, το να υποστηρίζει κάποιος δημόσια ότι είναι άδικος είναι παραφροσύνη, γιατί θα υποστεί ποινές και θα διασυρθεί δημοσίως.

Να τονιστεί επίσης, η φράση «ἢ μη εἶναι ἐν ἀνθρώποις» που δηλώνει την αντίληψη του Πρωταγόρα ότι η πολιτική αρετή είναι απαραίτητη προϋπόθεση για να συγκαταλέγεται κάποιος στην πολιτική κοινωνία. Έτσι προτείνει για όποιον δεν είναι ή δεν φαίνεται ότι είναι δίκαιος να μην συγκαταλέγεται στους ανθρώπους.

Ο Πρωταγόρας υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει ούτε άνθρωπος, ούτε κοινωνία χωρίς τη στοιχειώδη αίσθηση δικαιοσύνης, γι' αυτό και οι Αθηναίοι δεν ανέχονται κανένα να ομολογεί ότι είναι άδικος. Όλοι πρέπει να υποστηρίζουν, έστω και υποκριτικά ότι είναι δίκαιοι, γιατί διαφορετικά θεωρούνται απειλή για την κοινωνία.

Ο Πρωταγόρας προβάλλει ρεαλιστικά τη συμβατική αντίληψη της αθηναϊκής κοινωνίας ότι δεν μπορεί να υπάρχει άνθρωπος (ούτε κοινωνία) χωρίς στοιχειώδη αίσθηση δικαιοσύνης, γι' αυτό και δεν ανέχονται οι Αθηναίοι κανέναν να ομολογεί ότι είναι άδικος, ότι δηλαδή αρνείται τη δυνατότητα, το δικαίωμα και την υποχρέωση να είναι δίκαιος. Συγχρόνως, διαφαίνεται και η κοινωνική ηθική της αθηναϊκής κοινωνίας που απαιτούσε κάθε πολίτης να έχει πολιτική και κοινωνική συνείδηση που στοιχειωδώς εκδηλώνεται με κατάφαση του δικαίου. Αυτό αναγκαστικά οδηγούσε στο να υποστηρίζει κανείς, έστω με τα λόγια, ότι ήταν δίκαιος, γιατί διαφορετικά θα θεωρούνταν απειλή για τη συνοχή της κοινωνίας. Συνεπώς, ο Πρωταγόρας προβάλλει ως «τεκμήριον» για την καθολικότητα της πολιτικής αρετής το συμβατικό αίσθημα δικαίου που χαρακτηρίζει την αθηναϊκή κοινωνία.

B3. «οὕτω δὴ, ὧ Σώκρατες,....τούτου αἴτια.». Επιμύθιο – η καθολικότητα της πολιτικής αρετής.

Ο Πρωταγόρας ολοκληρώνοντας το μύθο του Προμηθέα , επαναλαμβάνει τη θέση που υποστήριξε ο Σωκράτης αρχικά και φαίνεται να τη δέχεται, αλλά να την ερμηνεύει με διαφορετικό τρόπο. Υποστηρίζει ότι όλοι οι Αθηναίοι έχουν την πολιτική αρετή, όμως αυτό δεν σημαίνει ότι αυτή δεν διδάσκεται, αλλά ότι είναι αναγκαία για την ύπαρξη πολιτικών κοινωνιών. Αιτιολογεί, λοιπόν, την καθολικότητα και την αναγκαιότητά της και πάνω σε αυτό στηρίζει το διδακτό της.

Συνοπτικά, τα επιχειρήματα του Πρωταγόρα που ανακεφαλαιώνονται στο επιμύθιο είναι τα εξής:

- α) οι τεχνικές γνώσεις δεν δόθηκαν σε όλους τους ανθρώπους, γι' αυτό ένας που κατέχει μια τέχνη, πχ αρχιτεκτονική, ιατρική μπορεί να συνεισφέρει σε πολλούς ιδιώτες . Έτσι, δικαιολογεί το γιατί οι Αθηναίοι αποδέχονται μόνο τους ειδικούς να εκφέρουν γνώμη πάνω σε ειδικά θέματα.
- β) η πολιτική αρετή δόθηκε στους ανθρώπους σ' ένα μεταγενέστερο στάδιο της δημιουργίας τους και όχι από την αρχή αυτής. Ο άνθρωπος τις διαθέτει ως ηθικές καταβολές και προδιάθεση, αλλά για να γίνουν κτήμα του και να οδηγηθεί στην πλήρη κατάκτηση τους πρέπει να καταβάλει προσωπικό αγώνα. Φτάνει σε αυτές μέσα από την διδασκαλία και την προσπάθεια και σε αυτό συντελούν οι φορείς της αγωγής και οι νόμοι με τις κυρώσεις τους.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στο περιεχόμενο της πολιτικής αρετής εντάσσει και τη σωφροσύνη και την ευσέβεια, εκτός από την αιδώ και τη δικαιοσύνη.

Αντίθετα ,ο πλατωνικός Πρωταγόρας επιχειρεί να αποδείξει λογικά ό,τι ήδη έχει πει με τον μύθο του Προμηθέα και δεν εισάγει νέα θέματα προς συζήτηση. Χρησιμοποιεί τα επιχειρήματα του Σωκράτη, συμμεριζόμενος τον προβληματισμό του, για να αποδείξει όμως το διδακτό της πολιτικής αρετής, δηλαδή το αντίθετο της σωκρατικής ρήσης ότι η πολιτική αρετή δεν διδάσκεται.

Στο απόσπασμα του μεταφρασμένου κειμένου ο Σωκράτης εκφράζει την αμφιβολία του για το αν διδάσκεται η πολιτική αρετή και τεκμηριώνει τη θέση του χρησιμοποιώντας ένα εμπειρικό επιχείρημα από την παρατήρηση του δημόσιου βίου της Αρχαίας Αθήνας. Στις συνελεύσεις της Εκκλησίας του Δήμου, οι σοφοί Αθηναίοι, όταν συζητούν για θέματα που απαιτούν ειδική τεχνογνωσία, αποδέχονται μόνο τη γνώμη των ειδικών και αποδοκιμάζουν και αποδιώχνουν όποιον μη ειδικό επιχειρήσει να εκφέρει άποψη γι' αυτά τα θέματα. Αντίθετα, όταν γίνεται λόγος για θέματα συλλογικού ενδιαφέροντος, που αφορούν τη διοίκηση της πόλης, δέχονται τη

συμβουλή οποιουδήποτε ανεξαρτήτως επαγγέλματος, οικονομικής κατάστασης και καταγωγής, γιατί πιστεύουν ότι όλοι έχουν την πολιτική αρετή χωρίς να την έχουν διδαχτεί από πουθενά. Άρα, οι Αθηναίοι θεωρούν ότι η πολιτική αρετή δε διδάσκεται. Στο επιχείρημα του Σωκράτη εντοπίζουμε κάποια τρωτά σημεία:

1. Ο Σωκράτης χαρακτηρίζει τους Αθηναίους σοφούς. Ωστόσο, αυτή η θέση δεν ανταποκρίνεται στην πραγματική του κρίση για τους συμπολίτες του, τους οποίους θεωρούσε ασυλλόγιστο πλήθος, που εύκολα χειραγωγούταν από δημαγωγούς της εποχής. Η άποψη του αυτή είναι μάλλον μια υπεραπλουστευμένη γενίκευση.
2. Ο Σωκράτης, ισχυρίζεται ότι η αρετή δεν διδάσκεται, γιατί όλοι οι Αθηναίοι ανεξάρτητα από την καταγωγή, την οικονομική τους κατάσταση και το επάγγελμα τους εκφράζουν την άποψη τους στην Εκκλησία του Δήμου. Ωστόσο, το δικαίωμα της ισονομίας και της παρρησίας, βασικώς αρχών του δημοκρατικού πολιτεύματος, στο οποίο αναφέρεται ο Σωκράτης, δεν αποτελεί απόδειξη ότι η αρετή δεν διδάσκεται.
3. Ο Σωκράτης αναφέρει ότι οι Αθηναίοι δεν έχουν διδαχτεί την αρετή από πουθενά («γιατί εσύ, χωρίς να έχεις διδαχτεί από πουθενά...»). Κάτι τέτοιο όμως δεν ισχύει, γιατί ο Αθηναίος μέσα από την οικογένεια, την εκπαιδευτική διαδικασία, αλλά κυρίως την πόλη με τους νόμους, τους θεσμούς της άμεσης δημοκρατίας έμμεσα και άτυπα δίδασκε την πολιτική αρετή στους πολίτες.

Καταλήγοντας, στο πλαίσιο της σωκρατικής ειρωνείας μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι το επιχείρημα του Σωκράτη σε αυτό το σημείο δείχνει την ικανότητα του φιλοσόφου να προσαρμόζει την επιχειρηματολογία του στις απαιτήσεις των περιστάσεων. Χρησιμοποιεί λοιπόν στην αρχή του λόγου του απλοϊκά επιχειρήματα που μπορούν να κατανοήσουν όσοι έχουν εκπαιδευθεί στα σοφιστικά στερεότυπα (αυτοί κυρίως αποτελούν το ακροατήριό του στη συγκεκριμένη σκηνή, αφού βρίσκεται στον χώρο διδασκαλίας του Πρωταγόρα). Αντιμετωπίζει την επιχειρηματολογία του Πρωταγόρα, η οποία αναπαράγει σοφιστικά στερεότυπα, αρχικά με επιχειρήματα που εκφράζουν μια εμπειρική συλλογιστική, οικεία στους πολλούς. Έτσι, με το πρώτο επιχείρημα επικαλείται τους πολλούς, για να υποστηρίξει λογικά την αμφισβήτησή του για το διδακτό της αρετής και να κάνει τον συνομιλητή του να εκθέσει αναλυτικά τις απόψεις του.

B4. α. Σωστό   β. Λάθος   γ. Σωστό   δ. Σωστό   ε. Λάθος

B5. α. **ἴωσιν** : εισιτήριο
δεῖ : ένδεια
ἀνέχονται : έξη
εἰδῶσιν : συνείδηση

β. ἀρετῆς: Ο επιστήμονας οφείλει να διαθέτει τόσο πνευματικές, όσο και ηθικές αρετές.

λόγος: Δεν ήταν λόγος αυτός, για να παρεξηγηθείς.

δημιουργικῆς: Οι δημιουργικοί άνθρωποι έχουν ανήσυχο πνεύμα.

ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Γ1. Γιατί, όταν ο λόγος στερηθεί και την προσωπική γνώμη του ομιλητή και τη φωνή του και τις αλλαγές που συμβαίνουν κατά την ρητορεία (κατά τους ρητορικούς λόγους) και επιπλέον (στερηθεί) και τις συγκυρίες και τον ζήλο (φροντίδα) σχετικά με την

πραγμάτωσή του (να γίνει πράξη) και δεν υπάρχει τίποτα που να βοηθά και να πείθει μαζί, αλλά απ' όλα αυτά που ειπώθηκαν γίνεται ο λόγος έρημος και γυμνός (απομακρύνεται και απογυμνώνεται) και τον διαβάζει κάποιος χωρίς πειθώ (πειστικότητα) και χωρίς να του αποδίδει κανένα ευδιάκριτο χαρακτηριστικό, αλλά σαν να απαριθμεί, εύλογα, νομίζω, φαίνεται ασήμαντος (τιποτένιος) στους ακροατές. Αυτά βέβαια θα μπορούσαν να βλάψουν κυρίως αυτόν (τον λόγο) που τώρα παρουσιάζεται και να τον κάνουν να φαίνεται χειρότερος.

- Γ2.α. ανάγιγνώσκη:** ανάγνωθι
άπαριθμῶν: άπαριθμοῖεν
τοῖς ἀκούουσιν: άκούσεσθαι
μάλιστα': μάλα
φαίνεσθαι: φανῆτε
- Γ2.β.** τοῦ μὲν προειρημένου άπαντος έρημοι γένωνται
- Γ3.α. τῶν μεταβολῶν:** Αντικείμενο στο ρήμα «άποστερηθῆ»
τῶν προειρημένων: Επιθετική μετοχή, γενική αντικειμενική στο επίθετο «έρημος»
γυμνός: Κατηγορούμενο στο Υποκείμενο του ρήματος «γένηται»
εἰκότως: Επιρρηματικός προσδιορισμός του τρόπου στο ρήμα «δοκεῖ»
τοῖς ἀκούουσιν: Επιθετική μετοχή, δοτική προσωπική του κρίνοντος στο ρήμα «δοκεῖ»
- Γ3.β.** Κύρια πρόταση, γιατί η αναφορική αντωνυμία «άπερ» βρίσκεται μετά από ισχυρό σημείο στίξης. Είναι κύρια πρόταση κρίσης, εκφέρεται με δυνητική ευκτική (άν βλάψει) και δηλώνει το δυνατό να συμβεί στο παρόν και στο μέλλον.
άπερ: Υποκείμενο στο ρήμα «άν βλάψει», αττική σύνταξη
τόν ἐπιδεικνύμενον: επιθετική μετοχή, αντικείμενο στο ρήμα «άν βλάψει»
Φαυλότερον: Κατηγορούμενο στο υποκείμενο του απαρεμφάτου φαίνεσθαι «τόν ἐπιδεικνύμενον»
Φαίνεσθαι: Τελικό απαρέμφατο του σκοπού στο ρήμα «ποιήσειεν», ετεροπροσωπία (Υ: τόν ἐπιδεικνύμενον)